

Akay, O., Bayrı Mengilli, D., Cebeci, F., ve Urhan, G. (2023). Çocuk çizimlerinin ekolojik yaklaşımla ilişkisinin sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 111-128.

DERLEME | REVIEW

Başvuru Tarihi: 17/06/2023
Kabul Tarihi: 30/06/2023

ÇOCUK ÇİZİMLERİNİN EKOLOJİK YAKLAŞIMLA İLİŞKİSİNİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of The Relationship of Children's Drawings and Ecological Approach in The Context of Social Work

Osman AKAY*

Derya BAYRI MENGİLLİ**

Fatih CEBECİ***

Gülcan URHAN****

*Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Doktora Prog. akaosman@gmail.com, 0000-0002-2723-0901

**Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO Sosyal Hizmetler Programı dmengilli@medipol.edu.tr, 0000-0002-4991-0510

***Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Doktora Prog. fatihalpcebeci@gmail.com, 0000-0003-3866-5967

****Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gulcan.urhan@iuc.edu.tr, 0000-0002-2259-137X

ÖZ

Ekolojik yaklaşım, çocukların bireylerle, ailelerle, gruplarla ve toplumla sürekli etkileşim içinde olduğunu temel almakta ve çocukların gelişim ve uyum sürecini aile, akran grubu ve okul gibi çevresel sistemlerle kurduğu ilişki ile açıklamaktadır. Ekolojik yaklaşım çocuğu çevresi içinde birey anlayışı ile değerlendirmektedir. Çocuk refahı alanında çocuk odaklı değerlendirme yapmanın amacı, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun şekilde ihtiyaçlarını belirlemek, risklerini ön görebilmek, koruyucu ve önleyici müdahaleler ile istenmedik sonuçların önüne geçebilmek, böylece çocuğun iyilik halini sağlayabilmektir. Ekolojik yaklaşım çerçevesinde çocuk hakkında bilgi toplamak ve değerlendirmek amacıyla sosyal hizmet disiplininde birçok yöntem kullanılmaktadır, çocuk çizimleri de işlevsel olarak kullanılan bu yöntemlerden birisidir. Çocuklar çizimlerinde çevreleriyle kurdukları etkileşim sonucu ortaya çıkan duygularını, düşüncelerini, hayallerini, korkularını, baş etmekte zorlandıkları durumları yansıtmaktadır. Bu yönüyle çocuk çizimleri psikososyal değerlendirmelere, görüşmelere katkı sağlamakta ve terapötik

sürece hizmet etmektedir. Bu çalışmada amaç; çocuk çizimlerinin ekolojik yaklaşımla olan ilişkisinin kuramsal çerçevesini sunmak yoluyla çocuğu anlama ve değerlendirmede bir araç olarak çocuk çizimlerinin önemine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, çocuk, ekolojik yaklaşım, değerlendirme, çocuk çizimleri

ABSTRACT

The ecological approach is based on the fact that children are in constant interaction with individuals, families, groups and society, and explains the development and adaptation process of children with their relationship with environmental systems such as family, peer group and school. The ecological approach evaluates the child with the understanding of the individual in his/her environment. The purpose of child-centered assessment in the field of child welfare is to determine the needs of the child in accordance with his age and development, to foresee the risks, to prevent undesired results with protective and preventive interventions, thus to ensure the well-being of the child. Many methods are used in the social work discipline in order to collect and evaluate information about the child within the framework of the ecological approach, and children's drawings are one of these functionally used methods. In their drawings, children reflect their feelings, thoughts, dreams, fears and situations that they have difficulty in coping with as a result of their interaction with their environment. In this respect, children's drawings contribute to psychosocial evaluations, interviews and serve the therapeutic process. The aim of this study is to draw attention to the importance of children's drawings as a tool in understanding and evaluating the child by presenting the theoretical framework of the relationship between children's drawings and ecological approach.

Keywords: Social work, child, ecological approach, evaluation, children's drawing

GİRİŞ

Sosyal hizmetin tüm alanlarında insan problemlerini anlama, değerlendirme ve problem çözme sürecinin teorik çerçevesini oluşturan iki temel dayanak sistem kuramı ve ekolojik yaklaşımıdır. Çocuk refah alanı da bu bilgi temelinden beslenmekle birlikte kendine özgü bazı bilgileri içerisinde barındırmaktadır. Bu bilgiler; çocuğun gelişim evreleri, çocuk gelişiminde neyin normal neyin anormal olduğunun bilgisini veren evrensel standartlar¹, aile dinamikleri, bağlanma ilişkileri, sosyal etkileşimler ve yaşam koşullarının çocukları nasıl etkilediğinin bilgisi olarak ifade edilebilir (Boyd Webb, 2017, s. 63). Çocuğun ihtiyaçlarını, risklerini, isteklerini, hislerini ve düşüncelerini anlama ve onu doğru değerlendirme sürecinde kritik öneme sahip olan bu bilgiler çocuğu bütüncül bir şekilde değerlendirme olanağı sunmaktadır. Bu nedenle bilgilerin toplanmasında çoklu ve etkili bilgi kaynaklarına ulaşmak değerlidir.

Bütüncül bir çocuk değerlendirme sürecinin amacı çocuğu koruma ve iyilik halini sağlamadır. Bu süreçte başvurulacak bilgi kaynaklarını ebeveynler, öğretmenler, yakın ve uzak çevre gibi bileşenler oluşturmakla birlikte odak daima çocuğun kendisidir. Bu nedenle çocuğun kendisi hakkında yansıttıkları, bilinçsizce dışa vurduğu oyun ve çizim gibi aktivitelerin gözlemlenmesi son derece önemlidir. Bugüne kadar yapılmış birçok çalışma, çocukların kendini ifade edebildiği oyun ve çizim gibi araçların onları anlamada ve gelişimlerini izlemede etkili bir gösterge olduğunu vurgulamaktadır (Kayacan Keser ve Eren, 2015, s. 137). Nitekim bir çocuğun, çocuk refah sistemine girmesinin genellikle ihmal ve istismar nedeniyle olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu çocukların kendilerini sözcüklerle anlatabilmelerinin zorluğu görülebilmekte ve kendilerini ifade edebilecekleri en doğal araç olarak çizimlerin önemi anlaşılabilir. Çocukların çizmemesi ya da resim yapmaması nadirdir; bu travmanın bir yansıması olarak yorumlanmaktadır (Farokhi ve Hashemi, 2011, s. 2219).

Çocukları anlama ve değerlendirme süreci, onların yalnızca bilinçli yaşam içerikleriyle değil; aynı zamanda bilinç dışına ittikleri yaşam deneyimlerini de kapsamaktadır. Sosyal hizmette bilinçdışı zihni ortaya çıkaran çizim ve oyun gibi yöntemler hem doğal başa çıkma mekanizmaları hem de çocuklar hakkında bilgi toplama aracı olarak 1950'lerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır (The International Federation of Social Workers [IFSW], 2002). IFSW'nin araştırmalarına göre sosyal hizmet uzmanları çocukların nasıl hissettiğiyle ilgili fikir edinebilmek için değerlendirmelerinde çocukların kendileri,

¹ DSÖ tarafından geliştirilen büyüme standartları, Uluslararası Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi (Guide For Monitoring Child Development) vb. Bkz., ERTEM IO (2017). The International Guide for Monitoring Child Development: Enabling Individualised Interventions. Early Childhood Matters: p.83-87. <https://bernardvanleer.org/ecm-article/2017/international-guide-monitoring-childdevelopment-enabling-individualised-interventions/>.

aileleri ve evleri hakkındaki çizimlerini kullanmaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanlarının özellikle küçük çocuklarla çalışırken oyun, çizim, müzik gibi diğer iletişim türlerinde uzmanlık geliştirmesi esastır (IFSW, 2002)

Çizimlerin, çocuk hakkında genel değerlendirmenin yalnızca bir parçası (Boyd Webb, 2017, s. 137) olduğu bilgisinden hareketle çalışmamızda, çocuklarla sosyal hizmetin bilgi temelini güçlendirecek bir araç olarak çocuk çizimlerinin önemine dikkat çekilecektir. Bu yönde çalışmamızın amacı; çocuk refahı alanında çocuğu değerlendirmede bir araç olarak çocuk çizimlerinin ve bu çizimlerin ekolojik yaklaşımla olan ilişkisinin kuramsal çerçevesini sunmaktır.

Çocuk ve Çocukluk

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'sine göre çocuk; 18 yaşın altındaki kişidir (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989). Bu tanım, uluslararası birçok belgeye uyarlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Uluslararası Kurtarma Komitesi (IRC) ve BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi uluslararası örgütlerin çocuk ve çocukluk üzerine tüm raporlarında çocuk, 18 yaşın altındaki kişi olarak tanımlanmıştır. Çocuk tanımında uzlaşma olmakla birlikte çocukluk, farklı toplumlarda, farklı dönemlerde çeşitli şekillerde algılanmış ve deneyimlenmiştir. Tarih araştırmacıları, sosyolog ve antropologlar, çocukluğun ne olduğu ve nerede başlayıp nerede bittiği hakkında tek ve evrensel bir anlayışın olmadığını, bunun yere ve zamana göre değiştiğini öne sürmektedirler (Ilieas, 2017, s. 55). Bu değişkenlikte çocuğun varlığı ve temsil ettiği dönem her defasından yeniden tanımlanmıştır.

Çocukluğun sosyal olarak inşa edilmesi çocuğa bakış açısını, çocuktan beklentileri ve çocuğa karşı davranış biçimlerini sürekli olarak değiştirmiştir. Öyle ki kimi dönemde çocukluk kavramı hiç oluşmamışken, kimi dönemde de çocuklara büyüme, bakım ve koruma ile karakterize edilen bir gelişim aşamasından uzakta anlamlar yüklenmiştir. Örneğin Fransız bilim insanı Philippe Aries "Çocukluğun Yüzyılı" adlı kitabında Orta Çağ dünyasında çocuğa bakış açısının doğal bir fenomen paradigmasına değil, toplum yaratımına dayandığını savunmuştur. Ona göre Orta Çağ'da çocuklar, küçük yetişkinler şeklinde algılanmış, kendilerine özel kıyafetleri, yiyecekleri ve sosyallikleri olmamış dolayısıyla çocukluk kültürü hiç yaşanmamıştır. Dahası küfür, cinsel içerikli eylemler, ölüm ve benzeri durumların hepsi çocukların huzurunda sergilenmiştir. 17. yüzyılda ise ayrı bir gelişim aşaması olarak çocukluk fikri ortaya çıkmış ve 18.yüzyılda da çocuklar masum ve korunma ihtiyacı olan varlıklar olarak görülmüştür (Ilieas, 2017, ss. 55-56).

20.yüzyıla gelindiğinde çocukluk hak temelinde algılanmaya başlanmıştır. Çocuğun kendisine yüklenen anlamlardan ve biçilen değerlerden bağımsız olarak kendine has doğasının olduğu, özel gelişim dönemine ve özel bir yaş aralığına sahip olduğu anlayışı BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'de uluslararası düzeyde yaygınlık kazanmıştır. Böylece yaş ve evrensel özellikler bağlamında ele alınan bir

çocukluk tanımı ortaya koyulmuştur. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk olmanın ne anlama geldiğini tanımlayarak çocukların sadece çocuk olması dolayısıyla sahip oldukları hakları dile getirmektedir. Sözleşme; tüm maddeleri ile her durumda çocuğun iyilik halinin değerlendirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmakta ve çocuk refahı alanında çalışanları bu görev sorumluluğuyla hareket etmeye çağırılmaktadır (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989).

Ekolojik Yaklaşım

Sistem kuramı ile aynı teorik temelden beslenen ekolojik yaklaşım bireyi fiziksel, sosyal ve kültürel çevresi içinde tanımlamaktadır. Fiziksel çevre, doğal dünyayı ve insan tarafından tasarlanan ve yapılan binaları/yapıları içermektedir. Sosyal çevre, aile, arkadaşlar, bir topluluk içinde yer alarak etkileşim kurulan meslektaşlar gibi sosyal, siyasi ve ekonomik yapıları kapsamaktadır. Çevrenin kültürel yönü ise bireyin görüşlerini, bakış açılarını ve beklentilerini şekillendiren değerleri, normları, inançları ve dili ifade etmektedir (Gitterman, 2009).

Ekolojik yaklaşım, bireyin diğer bireyler, aileler, gruplar ve toplumla sürekli etkileşim halinde olduğu fikrine odaklanmaktadır. Bu etkileşime yapılan vurgu ile biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel faktörlerin insan gelişimi ve davranışı üzerindeki etkisi kabul edilmektedir (Gitterman ve Germain, 2008). Bu bakış açısında çevre-birey ilişkisinde birey, çevreden doğrudan etkilenen pasif varlık olmaktan çok bu çevrelerle dinamik etkileşime giren varlıklar olarak görülmektedir (Duyan, 2010). Ekolojik yaklaşım, çevrenin iç içe geçmiş yapıları içindeki insan davranışını ve bireyler ile çevresel olaylar arasındaki etkileşimleri anlamak için bir çerçeve sağlamaktadır (Bronfenbrenner 1979). Ekolojik ortamdaki iç içe geçmiş yapılar mikro sistem, mezo sistem, ekzosistem, makro sistem ve krono sistemden oluşmaktadır (Bronfenbrenner, 1994). Yalıtılmış bireye değil etkileşimde olduğu tüm bu sistemlere yapılan vurgu ekolojik yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.

Ekolojik yaklaşım bireylerin yaşamları süresince kendileri ve çevreleri arasında iyi bir uyum düzeyi sağlamaya çalıştıklarını varsaymaktadır. Uyum, kişi ile çevresi arasındaki olumlu ve sağlıklı bir durumu ifade etmektedir. Bireyin iyilik haline ulaşabilmesi ise bu uyum düzeyine bağlıdır. Uyum düzeyi, bireylerin gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan kaynaklara sahip olduklarını hissetmelerine ve kişisel olarak güçlü yanlarına, büyüme, gelişme ve tatmin olma yeteneğine ne kadar sahip oldukları hakkında bir göstergedir. Bireyler, kaynakların olmaması, ulaşılamaz ve erişilmez olması gibi nedenlerle çevrelerinin gerekli kaynakları sağlayamadığını hissettiklerinde veya büyümek ve gelişmek için gerekli güçlere, kaynaklara ve yeteneklere sahip olmadıklarına inandıklarında uyumu bozan stres durumu yaşayabilmektedir (Gitterman, 2009). Bireyin yaşam boyunca bu uyum sağlama ve stres yaşama ikilemi

arasındaki salınımlarını yaşam deneyimlerini, kaynaklara erişimini ve baş etme becerilerini şekillendirmektedir.

Bireyin davranışlarını, yaşadığı ve baş etmekte zorlandığı durumları, kendi kişisel kapasitesinin eksikliği ya da biyolojik bir yetersizliğin sonucu olarak değerlendiren biyolojik yaklaşımın aksine ekolojik yaklaşım, bireyi yakın ve uzak çevresiyle bir bütün içinde ele alarak değerlendirmektedir. Ekolojik yaklaşıma bağlı yapılacak bir değerlendirmede, bireyler içinde buldukları çevreyle etkileşimleri sayesinde uyum sağlayan ve gelişme kapasitesine sahip varlıklar olarak görülmekte ve bireyin hem içsel hem de dışsal faktörleri değerlendirmeye dahil edilmektedir (Duyan, 2010). Ekolojik perspektiften yapılacak değerlendirmede odak, bireysel davranış özelliklerinden çıkarak ailelere, topluluklara ve diğer ekolojilere ve bunlar arasındaki ilişkilere doğru kaymaktadır (Pardeck, 1988, s. 92). Bu bağlamda bir birey olarak çocuğun davranışlarını, kapasitesini, içinde bulunduğu duruma uyum sağlama düzeyini belirlemeye yönelik kullanılan değerlendirme yöntemlerinden birisi de çocuk çizimleridir. Sonraki bölümde çocuk çizimleri hakkında bilgi verilecek ve çocuk çizimlerinin ekolojik yaklaşımla nasıl ele alınacağı üzerinde durulacaktır.

Çocuğu Değerlendirmede Bir Araç Olarak Çocuk Çizimleri

Çocuk refahı alanında çocuğu değerlendirmeye yönelik birçok model, teknik ve araç kullanılmaktadır.² Bunlardan biri de çocuk çizimleridir. Çocuk çizimleri, çocuğu anlamının yolunu sözlü veya yazılı dille sınırlandırmadığı ve çocuğun kendisini ifade etme yeteneklerini genişlettiği için önemlidir. Bu avantajları nedeniyle klinik sosyal hizmette terapötik bir araç olarak, diğer sosyal hizmet alanlarında ise değerlendirme aracı olarak kullanılabilir. Çizimin terapötik kullanımı, çocuk müracaatçıların algılarını, duygularını, çatışmalarını ve ihtiyaçlarını resimlere yansıtarak iyileşme sağladığı varsayımına dayanmaktadır. Oyunlarda olduğu gibi çizimlerde de kontrol çocuğun kendisindedir ve çizimini kendisi yönetmektedir. Bu nedenle dışsal ve içsel zorluk olarak algıladığı durumlar üzerinde kontrol duygusu geliştirebilmektedir. Çizim sürecinde çocuğun rolü pasif veya bunaltıcı gibi görünse de çocuklar çizerek deneyimlerini aktif bir rolde yeniden yaşamaktadırlar. Bu nedenle çizimler çocuklara yeniden aktif olmaları için bir fırsat sağlamaktadır. Ancak ülkemizde sosyal hizmet alanında doğrudan çocuk çizimlerinin terapötik ya da değerlendirmeye katkı sağlayan araç olarak kullanıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatür tarandığında çizimlerle ilgili mevcut çalışmaların çoğunlukla görsel sanatlar ile psikoloji alanında kullanıldığı görülmektedir. Oysa çizimler, çocukları değerlendirmede güçlü bir araç olarak görülmektedir (Farokhi ve Hashemi, 2011, s. 2219). Çünkü birçok çocuk soruları cevaplamaktan hoşlanmazken çizimleri herhangi bir gerilim belirtisi göstermeden yapabilmektedir.

² Çocuğun risklerini ve koruyucu faktörlerini değerlendirme formları, gelişimsel geçmiş formları, genogram, eko-harita, özel çizim uygulamaları, oyun terapisi. Bkz., Boyd Webb, N. 2017, Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması, ss.115, 137, 194.

Çocuklar kelime dağarcıklarının sınırlı olmasından dolayı genellikle ifade ettiklerinden daha fazlasını bilmektedir. Bu nedenle çocuklarla yapılacak mesleki çalışmalarda çizimler önemli bir yer tutmaktadır.

Çizimler, çocukların kendi bilinçlerinin bir görüntüsünü yansıttığı için çevrelerindeki dünyaya ilişkin düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini iletmelerine olanak tanımaktadır (Farokhi ve Hashemi, 2011, s. 2220; Brittain ve Lowenfeld, 1982). Bu nedenle hem çizilen gerçek nesnelerin hem de sembolik anlamlarının incelenmesi sayesinde çizimler çocukların duygusal durumları ve genel gelişimleri hakkında anlamlı bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir (Di Leo, 1983). Çocuklar bildiklerini ve hayatlarında en önemli olanları çizime yansıtmaktadır. Bu yaratıcı süreçte çizimin iyileştirici özellikleri de ortaya çıkabilmektedir. Ancak her ne kadar çizimler çocukların gerilimini azaltıp rahatlama sağlasa da sosyal hizmet perspektifinden bu katarsis etkisinin psikososyal değişim için yeterli olmadığı bilinmektedir (Barlow vd., 1985). Değişimin gerçekleşmesi için klinik sosyal hizmet uzmanlarının çizimlerde ve bu çizimleri üzerinde anlatılarda bulunan çocukların sorunları hakkında ek bilgi kaynaklarına başvurması önemlidir. Sosyal hizmet uzmanı, yalnızca bir çizim veya çizim serisinde ifade edilen içeriğin değil, aynı zamanda altında yatan gelişimsel ihtiyaçları da araştırmalıdır.

Çizimlerin bir değerlendirme aracı olarak kullanılması amacıyla tekniğinin geliştirilmesi süreci, klinik bağlamda çok sayıda çizimin analiz edilerek formülasyon geliştirilmesine dayanmaktadır. Bu süreç kişilik teorileri ve psikanalitik teoriden beslenmektedir (Machover, 1980). Machover'a göre çizim analizinden hareketle ulaşılan varsayımlar deneysel doğrulamadan yoksun olsa da klinik bağlamda geçerlidir; çünkü klinik deneyimde bir birey tarafından çizilen insan figürünün, o bireyin karakteristik özellikleri, dürtüleri, ihtiyaçları, endişeleri ve çatışmaları ile yakından ilişkili olduğu varsayımı tekrar tekrar doğrulanmaktadır. (Machover, 1980, s. 34).

Çizim kişinin, ihtiyaçlarını ve çatışmalarını ifade edebilmesinde doğal bir yol sağlamaktadır. Kağıtta görülen tüm detaylar, kişinin figürünün büyüklüğü ya da küçüklüğü, eksilen ya da abartılan yönler, kâğıda nasıl yerleştirildiği, çizim esnasındaki tutumlar, silmeler, değiştirmeler, karalamalar vb. şeklindeki tüm hareketler analizin bir parçası olarak dikkate alınmaktadır. Çizimlerin analizine ilişkin temel kriterlerin klinik olarak doğrulanması ile çizimler, çocukların biyopsikososyal açıdan desteklenmesi sürecinde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Çizimler, projektif testler kapsamında farklı uygulama türleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları "Bir İnsan Çiz", "Hayvan Çiz", "Ev Çiz", "Aile Çiz", "Var Olmayan Hayvan Çiz" vb. şeklindedir. "Bir İnsan Çiz" testi, çocuğun kendisini nasıl gördüğünü; "Aile Çiz" testi ise çocuğun aile içinde kendisini ve etrafındaki ilişkileri nasıl algıladığını ve bunlarla arasındaki etkileşimlerin ne şekilde örüldüğünü göstermektedir (Bahçivan Saydam, 2004, s. 111). Çocuğun çizimlerinde önemli unsurlardan bazıları

figürlerin büyüklüğü, nasıl konumlandırıldığı, vücut bölümlerinin yokluğu ya da abartılı şekilde öne çıkarılışı, renk kullanımı, yüz ifadelerinin görünümüdür (Boyd Webb, 2017, s. 137). Kağıttaki tüm çizilenler ve detaylar, çocuğun kendisi hakkında bilgi vermekle birlikte değerlendirme için yeterli değildir. Değerlendirme sürecinde çocuğun yalnızca ne çizdiği değil; aynı zamanda çizim esnasındaki tutumu, mırıldanmaları, çizim üzerine anlatıları dikkate alınmalı bunun yanında aileden, yakın çevreden, mevcut kayıt ve dokümanlardan vb. çoklu kaynaklardan alınan bilgilerle de desteklenmelidir. Çocukların içinde buldukları gelişim dönemlerinden hareketle çizimleri de sistematik bir gelişim çizgisi izlemektedir. Lowenfeld (1947), çocuk çizimlerinin gelişimini beş evrede açıklamaktadır:

- **Karalama Dönemi (2-4 Yaş):**

Karalamalar, gerçek deneysel girişimler olup rastgele bir eylemden daha fazlasıdır, bir iletişim yoludur (Quaglia vd., 2015, s. 84). Bu anlamda kağıt, çocukların algılarını çizgilerle göstermeyi denedikleri bir tür laboratuvar gibi düşünülebilir. Karalama kağıdında yer alan hafif ve yuvarlak çizgiler ile kalın ve kesik çizgiler çocuğun duygusal durumu hakkında fikir vermektedir. Quaglia ve Saglione (1976) bu iki karalama formunu sırasıyla “iyi karalama” ve “kötü karalama” olarak tanımlamıştır (Quaglia vd., 2015, s. 85).

- **Şema Öncesi Dönemi (4-7 Yaş):**

Şema öncesi dönem, bir insan veya hayvan figürünü çağrıştıran dairesel görüntülerin ortaya çıkmasıyla açıklanmaktadır. Bu aşamada çocuk tarafından bir şema (görsel fikir) geliştirilir. Çocuk, çizdikleri ile yaşamında en önemli neyi algıladığını göstermektedir. Şema öncesinde mekan kavramı olmadığından yüzen nesnelere görülmektedir (Lowenfeld, 1947).

- **Şematik Dönem (7-9 Yaş):**

Şema dönemi, mekan kavramının geliştiği evredir. Çizimdeki öğelerin tümü mekan ile ilişkilidir. Çocuğun çiziminde yer alan nesnelere yukarı ve aşağı olanla ilişkisi vardır. Gökyüzünün ve zeminin çizgisi belirgindir. Renkler doğada görüldükleri gibi yansıtılır. Şekiller ve nesnelere kolayca tanımlanabilir. Figürler arasındaki abartı (insanlar bir evden uzun, çiçekler insanlardan daha büyük, aile üyeleri irili ufaklı) genellikle bir konu hakkında güçlü duyguları ifade etmek için kullanılır. Bir röntgen resminde, özne hem içeriden hem de dışarıdan görüldüğü gibi tasvir edilir (Lowenfeld, 1947).

- **Gerçeklik (Gruplaşma) Dönemi (9-12 Yaş):**

Bu aşamanın özelliği, insan figürü ayrıntılarıyla erkek-kadın olarak gösterilmesidir. Bir başka eklenen detay perspektiftir. Taban çizgisi ile gökyüzü çizgisi arasındaki boşlukta bir farkındalık gösterilir. Küçükten büyüğe nesnelere kullanımı bu aşamada belirgindir. Gölgeleme ve ince renk kombinasyonlarının kullanımıyla birlikte üç boyutlu efektler elde edilir (Lowenfeld, 1947).

- **Görünürde Doğalcılık Dönemi (12-14 Yaş):**

Önceki aşamalarda çizimin süreci büyük önem taşıırken bu aşamada çizimin kendisi çocuk için önemli hale gelmektedir. Derinlik bilinci vardır. İnsan figürü daha doğaldır (Lowenfeld, 1947).

Çocuk Çizimlerinin Genel Özellikleri

Çocuk çizimlerinin her biri anlam olarak benzersiz olsa da ve çizimlerde yer alan figürler veya nesnelere bir kültürden diğerine değişiklik gösterse de çizimlerdeki sembollerin ortak veya genel anlam taşıdığı kabul edilmektedir. Örneğin mağaralar korunma ihtiyacına işaret ederek saklanmayı veya tersine bir zorluğu sembolize ederek tuzağı gösterebilir. Yağmur ağlamayı yansıtabilir veya temizleyici olabilir. Kar soğuğu, güneş sıcaklığı veya anneyi temsil edebilir (Oster ve Gould, 1987). Çocukların resimlerinde daha bireyselleştirilmiş anlamlar da çıkabilir. Ancak birden fazla metaforun ve ayrıntının olması, ortak semboller belirlenmesine engel olmamıştır. Bu çerçevede çocuk çizimlerine ilişkin yaygın olarak kabul edilen sembolik içerikler aşağıda verilmiştir.

Büyüklik

Daha büyük figürler, çocuğun o figüre olan ilgi veya odaklanmasını gösterebilirken tüm sayfayı kapsayacak biçimde büyük yapılmış çizimler genellikle davranış kontrol sorunu yaşayan, saldırgan çocuklar tarafından çizilir. Büyük çizimler nadir de olsa çekingen çocukların resimlerinde görülebilmektedir. Bu özellikteki çocukların çizdikleri büyük figürler, çocuğun daha güçlü olmayı istediği şeklinde yorumlanmaktadır. Öte taraftan çocuğun küçük çizgiler kullanması ise özgüven eksikliğine veya düşük özsaygıya, ürkek, çekingen ve içe kapalı kişilik özelliklerine işaret etmektedir. Orantısız boyutlu figürler, fiziksel olgunluk eksikliğini yansıtabilir (Malchiodi, 1998; Yavuzer, 2021).

Abartılı veya Eksik Bırakılan Çizgiler

Bir çocuğun odaklandığı veya atladığı vücut parçalarının çocuğun psikolojik durumunu yansıttığı kabul edilmektedir. Abartılı çizimlerde vücut bölümleri olduğundan çok daha büyük çizilebilmekte ya da aşırı parmak boğumlarının çizilmesine kadar varan bir detayda çizilebilmektedir (Yavuzer, 2021). Aynı şekilde vücut parçalarının atlanmasına, eksik bırakılmasına da rastlanmaktadır. Çocuk güçsüzlük veya savunmasızlık hissini kolları çizmekten kaçınarak yansıtabilir (Hammer, 1997). Bu nedenle hem abartılı hem de eksik bırakılan çizimler, çocuğun iç dünyası hakkında önemli fikirler vermektedir (Furth, 2002; Malchiodi, 1998; Yavuzer, 2021).

Sayfadaki Nesnelere veya İnsanların Konumu

Çocuğun sayfa üzerindeki figürleri konumlandırış biçiminin, diğerleriyle olan ilişkilerine ve bu ilişkilerin yönüne dair fikir verdiği kabul edilmektedir. Çocuğun kendini merkezde çizmesi özgüvenini yansıtabilir

(Di Leo, 1998; Malchiodi, 1983). Kendini sayfanın köşesinde ve diğer nesnelere göre daha küçük konumlandırması düşük özgüvene işaret edebilir (Malchiodi, 1998).

Baş

Çocuğun çizdiği kafanın büyüklüğü, detayları ve yerleşimi, çocuğun benlik algısı, özsaygısı ve zihinsel işlevleri hakkında ipuçları sağlayabilir. Örneğin, abartılı veya küçük bir kafa, özsaygı sorunlarına veya düşük benlik değerine işaret edebilir (Machover, 1949). Çocuğun çiziminde çok büyük ya da çok küçük kafaya yer vermesi zihinsel bakımdan kendini yetersiz görmesiyle ilişkilendirilmektedir. Kafanın olduğundan büyük çizilmesi duygusal ve sosyal iletişimde yetersizlik olarak; normalden küçük çizilmesi ise insanlarla ilişki kurmada zorluk ve içe kapanıklık belirtisi olarak yorumlanmaktadır (Yavuzer, 2021, s. 19).

Gözler

Belirgin ve büyük çizilmiş gözler gözlemciliğe, dış çevreyle aşırı düzeyde ilişki kurma isteği olarak yorumlanabilmektedir. Gözlerin içinin boş yada nokta halinde çizilmesi ise insanlarla kurulan ilişkinin yetersizliğine ve içe kapanıklığa işaret edilmektedir. Küçük gözler, tüm aile üyeleri için çizilmiş ise aile içinde iletişim ve duygusal ihtiyacın karşılanamaması sorununun olduğu düşünülebilmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 117).

Burun

Kendini tanıma ve öz kabulün ifadesi olarak değerlendirilebilir. Diğer sembollerde olduğu gibi burnun da çok büyük, çok küçük resmedilmesi ya da hiç çizilmemesi farklı anlamlar taşımaktadır. Burnun çizilmemesi kendi görünüşünü reddetme ya da görünmekten kaçınma olarak değerlendirilebilir (Oster ve Gould, 1987). Burnun büyük çizilmesi klinik değerlendirmede çocukların cinsel konulara yönelik merakına işaret etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 117).

Kulaklar

Çocuğun çizdiği kulaklar, iletişim becerilerini, duygu ifadesini ve dikkat düzeyini gösterebilir. Kulakların büyüklüğü, çizgilerin detayı veya yerleşimi, çocuğun duyma yeteneğini veya sosyal etkileşim becerilerini yansıtabilir (Machover, 1949). Çocuğun ve ailesinin sosyal ilişkileri hakkında ipuçları verebilmektedir. Kulaklar çizilmemiş ise sosyal ilişkilerde problem, çevreyle ilişkilerin yetersizliği düşünülmektedir. Kulakların normalden büyük çizilmesi, çevresi tarafından eleştirilme anlamları taşıyabilmektedir. Bazen de büyük kulaklar duyma problemine işaret etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 118). Saçların arkasına gizlenmiş kulaklar eleştirilmeye karşı direnci de işaret edebilir (Cox, 2005).

Ağız

Ağız iletişimi sembolize etmesi açısından önemlidir. Konuşma ve dil problemi yaşayan çocuklar, daha büyük ağız çizebilmektedir. Figürde ağzın çizilmemesi insanlarla ilişki kurmakta zorluk çekildiğini gösterebilir (Yavuzer, 2005, s. 19).

Çene

Köşeli ya da geniş olarak çizilmiş çene, kişinin yaşamında kararsızlık sorunu yaşadığını, daima başkalarının kabul ve onayına ihtiyaç duyduğu anlamında yorumlanabilmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 118). Küçük ve geri çekilmiş bir çene, çocuğun özgüven eksikliği yaşadığını, utangaç veya düşük bir benlik değeri algısının olduğunu; çenesini kapatan bir el varsa ya da çene eksik veya belirsiz çizilmiş ise çocuğun iletişim becerilerinde veya duygusal ifade yeteneğinde zorluklar yaşadığını gösterebilir (Machover, 1949).

Boyun

Boynun hiç çizilmemesi ya da çok kısa ve kalın çizilmesi dürtüselliğin ve öfke kontrol sorununun işareti olarak yorumlanmaktadır. Böyle çizimlerde kişilerin isteklerini ertelemede, sosyal kurallara uyum sağlamada zorlandıkları belirtilmektedir. İnce ve uzun şekilde çizilmiş boyun ise kişinin kendi isteklerini bastırma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 118).

Saç

Genel olarak saçların gücü temsil ettiği belirtilmektedir. Çizimde saçların belirgin ve bastırılarak gösterilmesi daha güçlü olma isteğini ifade etmektedir. Çocuğun kendi saçını çizerken bastırarak öne çıkarması kendisini fiziksel olarak güçsüz hissetmesiyle ilişkilendirilir. Ebeveynin saçını bu şekilde çizmesi ise evde söz sahibi olma isteğine işaret etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 118). Dağınık ve rastgele çizilmiş saçlar kontrol etmekte zorlanılan duyguları, anksiyeteyi işaret edebilir (Cox, 2005).

Omuzlar ve Gövde

Bu uzuvların yuvarlak ya da kavis şeklinde çizimi esnek kişilik özelliklerine; köşeli, keskin ve sert çizimi ise saldırgan dürtülerin varlığına işaret etmektedir. Klinik uygulamada köşeli ve sert çizilmiş uzuvlar, sorunları çözme yolu olarak fiziksel şiddete başvuran kişileri sembolize etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 119). Dar ve çökmüş çizilen omuzlar düşük öz güven, güvensizlik ve kırılabilirliği temsil edebilir (Koppitz, 1968).

Kollar ve Eller

Çocuğun çizdiği kolların uzunluğu, pozisyonu ve detayları, çocuğun güçlü yanlarını, yeteneklerini ve ilişki kurma becerilerini yansıtabilir (Machover, 1949). Bu uzuvlar sosyal uyum ile ilişkilendirilmektedir. Kolların vücuda yapışık olarak çizimi, içe kapanıklığı, insanlarla ilişki kurmaktan kaçmayı; kolların yana

açık şekilde çizimi ise çevreyle ilişki kurmaya açık olmayı ifade etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 119). Çizilmemiş kollar depresif kişilik özellikleri şeklinde yorumlanabileceği gibi ebeveyni tarafından sevilmeme olarak da yorumlanabilmektedir. Çizilmemiş eller ise sosyal ilişkide güvensizlik olarak düşünülmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 119). Öte taraftan elleri arkada saklanan bir figürün kaygıya işaret ettiği kabul edilirken yumruk halindeki ellerin saldırganlığa; ceplerdeki ellerin ise kontrolcülüğe işaret ettiği belirtilmektedir (Hamama ve Ronen, 2009, s. 93).

Parmaklar

Saldırganca ve suça eğilimli davranışlar ile ilişkili yorumlanmıştır. Parmakların eksik sayıda çizilmesi gelecekle ilgili hedefsizlik; beşten fazla çizilmesi ise aşırı hırslılık şeklinde yorumlanmaktadır. Boğumlu ve detaylarıyla çizilmiş parmaklar suça yönelme ile ilişkilendirilmiştir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 120).

Bacaklar ve Ayaklar

Çizilen figürlerde bu uzuvların yokluğu, kişinin kendi yaşamını kontrol edemediği şeklinde yorumlanmaktadır. Ayakları olmayan insan çiziminde kişilerin yaşamdaki rollerinin ve sorumluluklarının ne olduğu üzerinde durulmaktadır. Farklı yönere (biri sağa, biri sola) bakan ayaklar kararsızlığa işaret etmekle birlikte büyümekle çocuk olarak kalma gibi tereddütler şeklinde de yorumlanmaktadır. Sağ yöne bakan ayak çizimi, kişinin geleceğe yöneldiğine, kendi hedeflerini oluşturma içinde olduğuna; sol yöne bakan ayak çizimi ise geçmişe, çocukluk zamanlarına dönüklüğe işaret etmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 120).

Kıyafet

Düğümlerle işlenmiş kıyafetlerin ya da göbek deliğinin çizimi anneye bağımlılığı ifade edebilmektedir. Çocuk kendi ebeveynini bu şekilde çizmiş ise o ebeveynin kendi annesiyle olan bağımlılık ilişkisinin şu an ki ailesi için problem teşkil ettiği anlamı taşıyabilmektedir. Başkaları tarafından dikkat çekici olarak çizilen kıyafetler ise beğenilme, onay alma ihtiyacını gösterebilmektedir (Bahçıvan Saydam, 2004, s. 120).

Ekolojik Yaklaşım Çerçevesinde Sosyal Hizmette Çocuk Çizimleri

Çocuğun bir birey olarak aile, okul ve çevresindeki diğer sistemleri etkileyebilen ve onlardan etkilenebilen konumda olabileceği, bu nedenle sosyal etkileşimlerinin önemli olduğu düşüncesi ilk olarak Brofenbrenner tarafından dile getirilmiştir (Boyd Webb, 2017, s. 45). Çocukların sosyal etkileşimlerinin ve bilinçdışı zihinlerinin anlaşılabilmesi amacıyla 1950'lerde çizim ve oyun hem doğal başa çıkma mekanizmaları hem de değerlendirme araçları olarak kullanılmaya başlanmıştır (IFSW, 2002).

Çizim bilinçdışından gelen doğrudan bir iletişim olduğu için sözcüklerle iletişimde olduğu kadar kolay kamufle edilememektedir (Farokhi ve Hashemi, 2011, s. 2220). Bu bilinçsiz çizimler üzerinden çocuğun

aile, okul, arkadaşlıklar gibi en temel mikro sistemlerle ilişkisi, bu sistemlerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve makro sistemde sosyokültürel unsurların çocuk üzerindeki etkileri gibi birden çok ekosistem bağlamları ortaya çıkabilmektedir. Başka bir deyişle çocukların gelişimlerini etkileyen bu ekosistem katmanları bilinçsiz çizimler aracılığıyla fark edilmektedir. Burns ve Kaufman tarafından 1970 yılında geliştirilen kinetik aile çizimi ile çocuğun aile etkileşimleri, aile içindeki alt sistemler, aile dinamiklerinde zaman içinde meydana gelen değişiklikler (sistem yaklaşımının girdileri ve çıktıları: kayıp, yeni bir kardeşin eklenmesi, yeniden oluşturulmuş bir aile vb.) ve ailede herhangi bir zorluk olup olmadığına ilişkin fikirler edinilebilmektedir (Amod, vd., 2013, 381). Örneğin bir çocuk günlük etkileşimlerinde başa çıkmada zorlandığı, üstesinden gelemediği durumlara müdahale etmek için saldırganlığı veya bu gibi durumlardan kurtulma çabalarını temsil edecek şekilde asker veya şövalye figürleri çizebilir. Daha makro boyutta bakıldığında ise Vygotsky'ye göre çizim çocuk için sosyokültürel bağlamdan etkilenerek oluşturulmuş bir semboldür. Çocuklar sembollerini kullanarak iç ve dış dünyalarını başkalarıyla paylaşmaktadır. Sosyokültürel bağlamın çocuk çizimlerine etkisinin dayanakları şöyledir (Vygotsky, 1962, akt; Ring, 2001, s. 2):

- Çocuk, bir ortak anlam kurucusu olup kendi dünyasında aktif bir oyuncudur,
- Kültür, çocuk ve onun çevresi arasında aracı bir rol üstlenir,
- Çevresindeki yetişkinlerin, akranlarının ve kardeşlerinin rolü, temel öğrenmede önemlidir,
- Kültür içindeki dil, oyun, nesnelere ve bunlara atfedilen anlamlar, çocukların öğreniminde aracılık eden araçlardır.

Sosyokültürel bağlamın çizim üzerindeki etkisini göstermek amacıyla Ring (2001) tarafından yürütülen “*Evde, Okul Öncesinde ve Okulda Çizim Yapan Küçük Çocuklar*” başlıklı boyamsal bir araştırma, çocukların temel yaşam alanları olan evlerinin, okul öncesi yaşamlarının ve okul çevrelerinin, onların ne çizdikleri, nasıl çizdikleri ve ne sıklıkla çizdikleri üzerine etkisini ortaya koymuştur. Çocuğun çizimleri aracılığıyla kendisiyle ve başkalarıyla konuşmaya nasıl başladığını ve etrafıyla olan etkileşimin nasıl olduğunu belirten bu araştırma, aynı zamanda çocukların ailesinin, kardeşlerinin, akranlarının, önem atfettiği kişilerin ve inanç sistemi ile kültürel değerlerinin ne çizdiğine, nasıl çizdiğine olan etkilerini de göstermiştir (Ring, 2001, s. 5).

Çevrenin insan davranışı üzerinde bilinen etkisinden hareketle çocuklar, rastgele işaretler ve çizgilerden oluşan ilk çizim denemelerinden ilk temsili çizimlerine kadar çevrelerindeki dünyayla iletişimlerini ve ekolojileriyle kurdukları anlamları, yaşam deneyimlerini göstermek için çaba harcamaktadır (Farokhi ve Hashemi, 2011, s. 2219). Buna göre ekolojik yaklaşımın mikro katmanı kapsamında çocuğun kişilik özellikleri, aile ortamı, ebeveyn tutumları, yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler hakkındaki bilgileri “Bir İnsan Çizimi” testi ile çocuğun çizimi üzerinden toplamak ve bunları aileden

alınacak bilgilerle desteklemek mümkündür. Diğer taraftan “Bir Aile Çizimi” ile de çocuğun farklı aile üyeleri hakkındaki duyguları açığa çıkarılabilir. Çocuğun etrafındakilere ilişkin çizimi (örneğin hangi aile üyesinin büyükçe resmedildiği, kimlerin birbirine uzak ya da yakın konumlandırıldığı vb.) ve bu çizimi üzerinden anlatımları önemli aile dinamiklerini ortaya çıkarabilir (Boyd Webb, 2017, s. 137). Bir çocuğun ekolojik bağlamının çizimleri üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde aşağıdaki unsurlar öne çıkmaktadır (Ring, 2001, s. 1). Ekolojik Bağlam;

- Hem çocuğun çizim sıklığını hem de üretilen çizimlerin sayısını etkiler,
- Çizmeye uygun gördüğü algıları/ önem verdiği şeyleri etkiler,
- Çocuğun etrafındaki insanlar tarafından şekillendirilen inanç sistemi hem genel olarak yaşamını hem de yaptığı çizimleri etkiler,
- Erken çocukluk eğitimi ve deneyimi çocuğun çizimlerini etkiler.

Ekolojik yaklaşımdan hareketle; bir çocuğun resmindeki figürlerin sırası, birbirlerine karşı konumlanışları, yönleri ve hareketlilikleri (örneğin; çocuğun koşuyor, annenin ağlıyor çizilmesi vb.) gibi durumlar ailedeki güç ilişkileri, iletişim yolları ve sosyal çevreyle etkileşim konularında önemli ipuçları sağlamaktadır. Örneğin aile figürleri yan yana çizilmiş olsa da birbirlerine karşı yönlerinin farklı olması, yüzlerini dönüp dönmeme biçimleri, aralarındaki mesafenin boyutu vb. unsurlar ilişkinin niteliği hakkında bir fikir sunmaktadır. Anne babanın birisinin diğerinden daha büyük çizilmesi de ailede güç dinamikleri hakkında bilgi vermektedir. Benzer şekilde çocuğun içinde bulunduğu ekolojide bulunup da çizimde unutulmuş ya da yok sayılan unsurlar çocuğun iç dünyasını açığa çıkarmaktadır. Örneğin aile üyelerinden birisinin veya çocuğun kendisinin yokluğu doğal ve olağan değildir. Burada yokluk, var olandan daha önemli ayrıntılar saklamaktadır. Unutulmuş ya da yok sayılan figürlerin kazara olduğu ve önemsiz olduğu kesinlikle düşünülmemelidir (Koppitz, 1968; Kramer, 2001).

Farokhi ve Hashemi’ye göre ekolojik perspektiften çocuk resimlerini incelemek, çocukların çevrelerine karşı algılarını ve tutumlarını değerlendirmede sistematik bir ölçü sunabilmektedir (Farokhi ve Hashemi, 2011, s. 2224). Çizim testleri ise gözlemlene ve analiz etme süreci aracılığıyla, her çocuğun gelişim alanları hakkında görümler elde etmeyi sağladığından çocukların korkuları, sevinçleri, hayalleri, acı verici yaşantıları, dünyayla ilişkileri vb. unsurlar hakkında yol göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk refah alanında çizimler; çocuk hakkında yapılacak psikososyal değerlendirmelere ve görüşmelere katkı sağlayan ve terapötik sürece hizmet eden bir araç olarak kullanılabilir. Çizimlerin, çocukların sorunlarını, ilişkilerini ve çatışmalarını anlamayı kolaylaştırabildiği kadar özellikle sözel iletişim yeteneği tam olarak kendini ifade edebilecek kadar gelişmeyen çocuklarda buz kırıcı işlev görerek güven ilişkisinin kurulmasını sağlayabildiği de kabul edilmektedir. Ekolojik perspektiften

bakıldığında; gerek klinik sosyal hizmetin terapötik amacıyla gerek çocukla ilgili diğer sosyal hizmet uygulamaları bağlamında bilgi toplama ve değerlendirme amacıyla çocuk çizimleri işlevsel olarak kullanılmaktadır. Çocuklar çizimlerine ekolojik alt katmanlarla olan etkileşimlerini, sorunlarını, duygularını ve isteklerini yansıtmaktadır.

Çizimler, çocuklar hakkında her ne kadar değerli ipuçları sağlasa ve çocuklarda iyileştirici bir rol üstlense de çocukların psikososyal değişimleri için sosyal hizmetin bütünsel yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuklarda değişimin gerçekleşmesi için sosyal hizmet uzmanları, yalnızca çizimlerdeki ipuçlarını değil aynı zamanda gelişimsel ihtiyaçlarını da araştırmalıdır. Böylece çocukların çizimleri ile çocuklar hakkında topladıkları diğer bilgileri ve gözlemleri birleştirerek çocukların kendileri ve dünyaları hakkındaki anlayışlarına, sorunlarına, kırılganlıklarına ve güçlü yönlerine ulaşabilir ve çocuklarla etkili bir yardım ilişkisi kurabilirler. Bununla birlikte çocuk çizimlerinin sosyal hizmette çocuk değerlendirme aracı olarak kullanılmasına yönelik daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir. Çocukların çizimlerinin değerlendirilmesinde farklı temaları, objeleri, renkleri tanımlamak için sosyal hizmet uzmanlarının kullanabileceği kılavuzlar geliştirilmelidir. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının çocuk çizimlerinin analizinde yetkin olarak mezun olabilmeleri için eğitim programlarında çocuk çizimleri konusu yer almalıdır.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Amod, Z., Gericke, R., Bain, K. (2013). *Projective assessment using the Draw-A-Person Test and Kinetic Family Drawing in South Africa*, (içinde) Psychological Assessment in South Africa: Research and applications. (Ed): Laher S.ve Cockcroft K. ss. 375-393, Wits University Press.
- Bahçivan Saydam, R. (2004). Çocuk çizimlerinin klinik değerlendirmedeki yeri, *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, Sayı 1-2 Eylül-Ekim
- Barlow, K., Strother, J., & Landreth, G. (1985). Child-centered play therapy: Nancy from baldness to curls. *School Counselor*, 32(5), 347–356.
- Boyd Webb, N. (2017). *Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması*, Birinci Baskı, Nika Yay.
- Brittain, W.L. and Lowenfeld, V. (1982). *Creative and mental growth*. Macmillan Reference.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *Readings on the Development of Children*, 2, 37-43.
- Cox, S. (2005). intention and meaning in young children's drawing. *International Journal of Art & Design Education*, 24(2), 115-125.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1989). <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, Erişim Tarihi: 20.03.2023
- Di Leo, J.H. (1983). *Interpreting children's drawings*. Brunner/Mazel. Inc. <https://doi.org/10.1080/09751122.2016.11890533>.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Ertem I. (2017). The international guide for monitoring child development: enabling individualised interventions. *Early Childhood Matters*, (126).
- Farokhi, M., Hashemi, M. (2011). The analysis of children's drawings: social, emotional, physical, and psychological aspects, *procedia, Social and Behavioral Sciences*, 30, 2219 – 2224.
- Furth, G. (2002). *The secret world of drawings: A Jungian approach to healing through art*. Toronto: Inner City Books.

- Gitterman, A., & Germain, C. B. (2008). *The life model of social work practice: advances in theory and practice*. Columbia University Press.
- Hamama, L., & Ronen, T. (2009). Children's drawings as a self-report measurement. *Child & Family Social Work*, 14 (1), 90-102. Doi:10.1111/j.1365-2206.2008.00585. x.
- Hammer, E. F. (1997). *Advances in projective drawing interpretation*. Springfield, IL: Charles C Thomas Publisher.
- IFSW, (2002). Social work and the rights of the child a professional training manual on the UN Convention, https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/ifsw_42523-7.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2023.
- Ilias, M. (2017). Social history of childhood and children: a note on the cultural and historical differences in childcare, *Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, Volume 22, Issue 7, pp. 54-59.
- Kayacan Keser, İ., Eren, N. (2015). The pictures which children drew are their mirrors, *Journal of Psychiatric Nursing*, 6, 137-142.
- Koppitz, E. (1968). *Psychological evaluation of children's human figure drawings*. New York: Grune & Stratton.
- Kramer, E. (2001). *Art as therapy: Collected papers*. Jessica Kingsley Publishers.
- Lowenfeld, V. (1947). Lowenfeld's Stages of Artistic Development, <https://www.d.umn.edu/artedu/Lowenf.html>. Erişim tarihi: 20.03.2023.
- Machover, K. (1949). *Personality projections in the drawing of the human figure*. Springfield, IL: Thomas.
- Machover, K. (1980). *Personality projection in the drawing of the human figure a method of personality investigation*, Springfield: Charles C Thomas.
- Malchiodi, C. A. (1998). *Understanding children's drawings*. Guilford Press.
- Ring, K. (2001). Young children drawing: the significance of the context, presented paper British educational research association annual conference, University of Leeds, 13-15 September.
- Oster, G. D., & Gould, P. (1987). *Using drawings in assessment and therapy: a guide for mental health professionals*. New York: Brunner/Mazel. *Group Therapy*, 273, 33-49.

Quaglia, R., Longobardi, C., O Lotti, N., Prino L. E. (2015). A new theory on children's drawings: analyzing the role of emotion and movement in graphical development, *Infant Behavior and Development*, Volume.39, ss.81-91, DOI: [10.1016/j.infbeh.2015.02.009](https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2015.02.009).

Yavuzer, H. (2021). *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi: İstanbul..